

Katedra Rynku Pracy i Polityki

Społeczno- Ekonomicznej

Instytut Ekonomii i Zarządzania

Wydział Ekonomiczny

Uniwersytet Opolski

Recenzja

pracy doktorskiej mgr Pauliny Kopyto pt. *Niepełne wykorzystanie zasobów siły roboczej w Hiszpanii w dobie globalizacji* napisanej pod kierunkiem prof. UE dr hab. Marii Balcerowicz- Szkutnik i promotora pomocniczego prof. UE dr hab. Anny Sączewskiej – Piotrowskiej, ss.177

Ranga problematyki badawczej

Problematyka poruszona w pracy ma swoją ugruntowaną pozycję wśród badaczy z uwagi na jej złożoność i skutki wynikające z heterogeniczności zmian wywołanych odmiennymi w czasie i przestrzeni czynnikami. Procesem, który oddziałuje na wszystkie gospodarki lecz w niejednakowy sposób jest globalizacja generująca różnorodne skutki, które odzwierciedla rynek pracy. Krajem stanowiącym swoistą egzemplifikację zarówno pod względem dywersyfikacji determinant jak i wpływu megatrendów w postaci postępu technicznego i technologicznego na sytuację na rynku pracy oraz cechującym się niekorzystnymi tendencjami demograficznymi jest Hiszpania, w której problem bezrobocia od wielu lat należy do najpoważniejszych wśród krajów członkowskich Unii Europejskiej. Czynniki silnie różnicującymi to zjawisko są czynniki polityczne, historyczne, kulturowe przejawiające się w wyraźnej regionalizacji oznaczającej, iż każdy region jest jednocześnie wspólnotą

autonomiczną, której niezależność wyraża się m.in. w takich kwestiach jak podatki czy edukacja. Wszystko to przekłada się na niejednorodną sytuację społeczno- gospodarczą poszczególnych regionów stanowiąc o trudnościach ze spójnością państwa. Hiszpania jako ważny kraj Unii Europejskiej z uwagi na jej potencjał demograficzny, ekonomiczny, kulturowy oraz walory turystyczne będąc „ przedmurzem” Europy szczególnie odczuwa skutki procesów zachodzących w skali globalnej, w tym migracji. Biorąc pod uwagę złożoność problematyki badawczej Autorka dysertacji podjęła się trudnego zadania w postaci analizy i oceny wpływu globalizacji na hiszpański rynek pracy oraz poziomu bezrobocia z uwzględnieniem głównych cech populacji jakimi są wiek i płeć. Skoncentrowanie się na poziomie bezrobocia i wybranych kategoriach bezrobotnych uzasadnia utrzymująca się w długim czasie wysoka stopa bezrobocia a także specyfika jego struktury.

Cel pracy , hipotezy , struktura

Praca składa się ze wstępu , pięciu rozdziałów i zakończenia. Bibliografia zawiera 242 pozycje literaturowe i 20 pozycji internetowych. Dysertację uzupełniają spisy tabel i rysunków oraz aneksy całość została zawarta na 177 stronach.

We wstępie Autorka określiła obszar badawczy i przedmiot badań, które zostały zaprezentowane w opisie struktury pracy. Sformułowała cel pracy, hipotezę główną i dwie hipotezy szczegółowe. Dla zrealizowania celu i weryfikacji hipotez przyjęła strukturę pracy składającą się z pięciu rozdziałów z czego cztery to rozdziały teoretyczne a piąty empiryczny, w którym dokonała analizy parametrów charakteryzujących badany rynek.

Rozdział pierwszy został zatytułowany *Rynek pracy oraz zjawisko bezrobocia w ujęciu aksjologicznym*, w którym przytacza stanowiska i argumenty potwierdzające ważność i priorytetowe miejsce rynku pracy wśród kategorii ekonomicznych. Znajduje to wyraz w pokazaniu rynku pracy przez pryzmat wartości pracy w różnych ujęciach: socjologicznym, ekonomicznym i

psychologicznym. Akcentuje przede wszystkim wartościowanie pracy przez głównych przedstawicieli ekonomii klasycznej i neoklasycznej i przeciwieństwo pracy czyli jej brak jakim jest bezrobocie. Autorka wybrane teorie poddaje krytycznej ocenie i wskazuje na zmiany, które stanowią podstawę do formułowania nowych teorii, które podzieliła na trzy grupy: te, które uznają czas za znaczący czynnik w procesach dostosowawczych na rynku pracy, te, które uwypuklają rolę strukturalnych i instytucjonalnych czynników w osiągnięciu równowagi na rynku pracy oraz te z założeniem, że na skutek niskiej elastyczności płac występuje nadwyżka podaży pracy nad popytem na pracę. Szkoda, że nie rozwinęła tych teorii z uwagi na fakt, że bada współczesny rynek pracy w Hiszpanii i mogłaby odnieść się w rozdziale empirycznym do owych teorii. Charakteryzując rynek pracy w podrozdziale 1 czyni to enumeratywnie co można byłoby uznać z uwagi na wielość publikacji z tego zakresu, lecz Autorka bazuje w zasadzie na jednej i przechodzi do klasyfikacji grup funkcjonujących na rynku pracy. Definiując bezrobocie prezentuje jego klasyfikację w zależności od przyczyn, czasu trwania itd. Rozwijając wątek przyczyn równocześnie opisuje jego wielowymiarowe skutki.

Złożoność i zmienność przyczyn bezrobocia implikuje działania na rynku pracy, które tworzą politykę rynku pracy, którą Autorka rozprawy zaprezentowała wychodząc od identyfikacji osób mniej pożądanym na rynku pracy porusza temat regulacji i deregulacji rynku pracy i nawiązuje do założeń odnoszących się do rynku pracy w Unii Europejskiej zawartych w strategii Europa 2020 podkreślając, że ich adresatem tak na poziomie UE jak i krajowym powinny być grupy z trudnościami z zatrudnieniem.

W rozdziale drugim zatytułowanym *Globalizacja i jej wpływ na rynek pracy*, Autorka dokonuje systematyzacji definicji i pojęć związanych z globalizacją i jej wielowymiarowymi skutkami zarówno pozytywnymi jak i negatywnymi. Podkreśla, że w skali globalnej skutki dla rynku pracy znoszą się a te niosące ze

sobą poważne zagrożenia związane są z degradacją środowiska naturalnego, zwłaszcza te zachodzące w klimacie. W kolejnej sekwencji rozważań koncentruje się na gospodarczych skutkach globalizacji głównie dla rynku pracy, prezentuje kryteria różnicowania państw z uwagi na wpływ globalizacji, podkreśla rolę korporacji transnarodowych w tym procesie co ilustruje rankingami największych gospodarek świata według kryterium PKB oraz największych korporacji. Pokazując różne wymiary globalizacji z punktu widzenia ekonomicznego w tym rynku pracy, społeczno- kulturowego i politycznego w każdym z nich zestawia korzyści z zagrożeniami. W społeczno- kulturowym bazując na ujęciu globalizacji A. Giddensa podkreśla unifikację jako skutek globalizacji będącą przeciwieństwem unikatowości rozpatrywanej w różnych skalach od indywidualnej poprzez lokalną /regionalną po krajową, co wyraża się w różnicach przyjmowania przez społeczeństwa zmian związanych z globalizacją. Ważnym w tym zestawieniu korzyści i zagrożeń wynikających z tego procesu jest wymiar polityczny. Wszystkie wymiary nawiązują natomiast do rozważań zawartych w opracowaniu Johna Kennetha Galbraitha *Gospodarka niewinnego oszustwa. Prawda naszych czasów (2004)*. Istotne znaczenie z punktu widzenia badania wpływu globalizacji ma pomiar tego procesu. Skupia się na dwóch indeksach globalizacji: pierwszy autorstwa A. T. Kearney`a, drugi tzw. KOF Index of Globalization. Nie pominęła globalnego charakteru pandemii COVID-19 zestawiając jej krótko i długookresowe skutki i zwracając uwagę na przyczynienie się do spowolnienia procesu globalizacji, co według niektórych badaczy nastąpiło już w czasie kryzysu 2007- 2008. Rozdział drugi Autorka zamyka próbą identyfikacji zjawiska prekariatu i jego wpływu na rynek pracy jako efektu globalizacji wyróżniających prekarian spośród innych grup społecznych. W tym celu niezbędne było przytoczenie definicji prekariatu jako nowej grupy społecznej o określonych cechach, w których dominantą jest niepewność zatrudnienia. Dyskusyjnym jest wyodrębnienie tego zagadnienia w podpunkcie, rodzi się bowiem pytanie czy należałoby go raczej wpleść w

rozważania o społecznych skutkach globalizacji. Jeżeli powodem było zaakcentowanie różnorodności i wynikających zeń złożoności problematyki globalizacji i jej skutków co wymaga interdyscyplinarnego/ socjologicznego podejścia lub nawiązanie do rozdziału trzeciego, to takie ujęcie było zasadne lecz nie wynika ono wprost z toku rozważań.

Rozdział trzeci dysertacji *Problem NEET oraz underemployment*, poświęcony został dwóm kategoriom osób: pierwsza obejmuje młodych ludzi, którzy się nie uczą, nie pracują i nie biorą udziału w żadnych szkoleniach, do drugiej zalicza się osoby w niepełnym wymiarze czasu lub nieadekwatnie często określane mianem biednych pracujących. Są to osoby, które zostały zidentyfikowane znacznie wcześniej lecz wzrost ich liczby stanowi coraz poważniejszy problem współczesnego rynku pracy i stosunkowo mało rozpoznany w szerszej niż regionalna skali. Stąd Komisja Europejska i działające przy niej odpowiednie zespoły zajmujące się zatrudnieniem w tym włączeniem społecznym usystematyzowały sposób definiowania NEET i przyjęły określoną metodykę pomiaru tej grupy. Dlatego Autorka rozprawy poświęciła tym zjawiskom więcej uwagi wskazując na wiele problemów z kryteriami umożliwiającymi zakwalifikowanie do danej grupy i ich niejednorodność a przede wszystkim na różnicę pomiędzy stopą bezrobocia wśród młodzieży a stopą NEET ilustrując obie danymi dla 27 krajów UE wplatając w analizie danych różnice generacyjne (pokolenie Y i Z). Zasadność wyodrębnienia grupy NEET znajduje potwierdzenie w podrozdziale poświęconym ekonomicznym i społecznym skutkom pogłębiania się tego zjawiska w Unii Europejskiej.

Ważnym w tej części rozważań jest podejście do problemów (wybranych) tej grupy od strony przyczynowo – skutkowej, które ma istotne znaczenie w konstruowaniu rozwiązań. Dlatego odpowiedniego znaczenia nabrało identyfikowanie nowych kategorii osób w zasobach pracy mających obiektywne lub subiektywne trudności na rynku pracy, zwłaszcza w warunkach dużej

zmienności powodującej u pracodawców szukanie sposobów na ograniczanie ryzyka. Globalizacja, która stworzyła możliwości do przenoszenia miejsc pracy w celu redukcji kosztów, jak również wzrost mobilności przestrzennej pracowników z nadziejami na znalezienie bardziej satysfakcjonującej pracy potęguje niepewność zatrudnienia generując problem tzw. "liczego" zatrudnienia czyli narastania zjawiska underemployment, którego przyczyny wiążą się często z migracją, ale też tkwią w edukacji a w zasadzie niedopasowaniu jej modelu do potrzeb szybko zmieniającego się rynku pracy. Wyrazem tego jest powstawanie luk kompetencyjnych (związanych z poziomem lub rodzajem wykształcenia) lub przeciwnie ich marnotrawstwo, co rodzi określone konsekwencje, najczęściej negatywne zarówno dla pracodawców jak i pracowników. Na koniec rozważań w tym rozdziale nawiązuje do prekariatu o którym pisała w rozdziale drugim przytaczając argumenty badaczy, że niepełne zatrudnienie stanowi jego przyczynę.

W rozdziale czwartym :*Charakterystyka hiszpańskiego rynku pracy*, Autorka akcentuje specyfikę Hiszpanii i jej sytuacji społeczno-ekonomicznej i demograficznej wskazując równocześnie na podobieństwa z Polską. Charakteryzuje wybrane aspekty rynku pracy koncentrując się podobieństwach, ale głównie różnicach i ich przyczynach w stosunku do pozostałych krajów Unii Europejskiej. W podpunkcie 4.1 opisuje sytuację społeczno-ekonomiczną Hiszpanii kładąc nacisk na jej wyróżnik w postaci silnego regionalizmu i zagrożenia zeń wynikające dla spójności nie tylko Hiszpanii, ale również UE. Lapidarnie odniosła się do sytuacji demograficznej badanego kraju a przecież jego specyfiką jest, że stanowi swoiste wrota do Europy dla emigrantów i fakt, że dodatni przyrost naturalny osiągnąć jest tam w zasadzie dzięki migrantom. Przede wszystkim zaś temat rozprawy narzucał konieczność dogłębnej analizy demograficznej w tym zasobów pracy. W kolejnym podpunkcie dysertacji Autorka przedstawia stan hiszpańskiej gospodarki w ujęciu historycznym, co

budzi wątpliwości co do chronologii i pytanie czy nie powinno nastąpić ich przestawienie tym bardziej ,że następnym etapem rozważań są problemy rynku pracy w Hiszpanii uwypuklające występujące tam uwarunkowane historycznie, kulturowo i politycznie zjawisko dyskryminacji. Po czym Autorka przechodzi do zaprezentowania ruchów migracyjnych w Hiszpanii w sposób, który nie pozwala uznać zasadność ich umiejscowienia. Migracje są bowiem zjawiskiem, które może istotnie wpływać na sytuację demograficzną danego obszaru/ kraju w tym stan ludności i jej strukturę a w szczególności w kontekście rozważań Autorki, na zmiany ekonomicznych grup wieku. Jest to ważne z punktu widzenia kształtowania się ilościowej i jakościowej stron zasobów pracy i funkcjonowania rynku pracy. Należałoby zatem je przenieść do fragmentów opisujących sytuację demograficzną w tym zasoby pracy co połączyłoby je z rynkiem pracy opisywanym w dalszej kolejności. Niewątpliwą zaletą rozważań prowadzonych w tym rozdziale jest retrospektywna diagnoza(identyfikacja) przyczyn trudnej i specyficznej sytuacji na hiszpańskim rynku pracy. Autorka bowiem wskazuje zarówno na :

1) czynniki występujące w skali globalnej :

- kryzys społeczno -ekonomiczny mający początek w 2007r. w kryzysie finansowym (przeinwestowanie w budownictwie/ mieszkaniowym i kryzys hipoteczny)
- migracje,
- pandemię COVID-19,

2) i na te właściwe dla Hiszpanii :

- relatywnie niskie wynagrodzenia,
- brak wysoko wykwalifikowanej siły roboczej wynikający z nieadekwatności kształcenia i jego kosztami zwłaszcza na poziomie wyższym(płatne studia)
- oraz przedwczesnym kończeniem edukacji mające odzwierciedlenie w

- poszerzającej się grupie NEET (ni-ni),
- strukturę gospodarki generującą sezonowość zatrudnienia co w konsekwencji składa się na silną segmentację tego rynku pracy,
  - silny regionalizm, którego narastanie w ostatnich latach poważnie zagraża spójności hiszpańskiej gospodarki utrudniając tym samym możliwości jej reformowania.

Rozdział piąty – empiryczny *„Kondycja hiszpańskiego rynku pracy w ujęciu statystycznym”*, prezentuje badania Autorki rozprawy dotyczące sytuacji na rynku, wyjaśnienia przyczyn wysokiego bezrobocia w Hiszpanii i jego specyfiki oraz jego zróżnicowania ze względu na wiek i płeć. Przedmiotem badań w pracy jest sytuacja osób z tzw. granicznych grup wieku: osób do 25 roku życia, czyli dopiero wchodzących na rynek pracy, jak i osób po 50 roku życia z uwzględnieniem globalizacji jako determinanty sytuacji na rynku pracy w Hiszpanii. Weryfikacja przyjętej hipotezy głównej o brzmieniu „Wiek i płeć potencjalnego pracownika jest (są?) elementem decydującym o możliwości jego zatrudnienia”, oraz hipotez szczegółowych:

- „Globalizacja w znacznym stopniu determinuje sytuację na rynku pracy”,
- „Kobiety poniżej 25 i powyżej 50 roku życia w Hiszpanii są w większym stopniu narażone na brak pracy i problemy z zatrudnieniem niż pozostali uczestnicy rynku pracy”, przebiegała w oparciu o ilościowe metody statystyczne, ekonometryczne i demograficzne na podstawie danych pozyskanych głównie ze źródeł w postaci stron urzędów statystycznych: Eurostat, Instituto Nacional de Estadística -INE

Pokazanie w ujęciu kwartalnym danych dotyczących aktywności zawodowej w przypadku Hiszpanii jest zasadne z uwagi na duże znaczenie sezonowości w zatrudnieniu w tym kraju, wykorzystanie natomiast indeksów o podstawie stałej i łańcuchowej pozwoliło na pokazanie zmian jakie nastąpiły w aktywności zawodowej w podziale na płeć, z których wynika rosnąca aktywność zawodowa

kobiet co ma swoje przyczyny w zmianach kulturowych i mentalnych odnoszących się do roli kobiet oraz w wyższym poziomie ich wykształcenia. Z uwagi na to, iż zmiany wskaźnika aktywności zawodowej nie były jednokierunkowe badany okres Autorka podzieliła na dwa podokresy 2002-2008 i 2008-2018 różniące się tym, że w pierwszym podokresie dynamika wzrostu aktywności zawodowej kobiet była wyższa niż u mężczyzn, natomiast w drugim przedziale czasu została wyhamowana co na tle spadku aktywności ogółem i u mężczyzn powodowało zmniejszenie się różnic w aktywności zawodowej między obiema płciami. Autorka dysertacji wybór każdej cezurę czasowej starała się uzasadnić. W analizie lat 2012- 2019, czyli okresu pomiędzy kryzysem gospodarczym a pandemią pominęła lata pandemii jako te, które zaburzyły sytuację na rynkach pracy wszystkich krajów, co wykazała analiza mierników bezrobocia zawartych w tabeli 21 w podziale na wiek i płeć. Ilustracja (wykres 7) zmian w stopie bezrobocia uwidoczniała problemy młodych na rynku pracy, które pogłębiały kryzys i pandemia oraz szczególnie trudną w tym okresie sytuację kobiet. Ciekawą konstatacją jest ta wskazująca na prawdopodobieństwo pojawienia się w statystykach osób zarówno mężczyzn jak i kobiet, którzy dotąd byli niezarejestrowani jako osoby bezrobotne a w okresie pandemii chciały skorzystać z pomocy państwa. Ponadto ograniczenie funkcjonowania sektora turystycznego w okresie pandemii szczególnie wrażliwego na występowanie czynników nadzwyczajnych, do których należy pandemia, w którym ogromną rolę odgrywają kobiety wpłynęło na pogorszenie ich sytuacji na rynku pracy. Zaskakująco dobrze przedstawiała się sytuacja w drugiej badanej skrajnej grupie osób w wieku 50 lat i powyżej, które w tym czasie lepiej radziły sobie na rynku pracy. Zmiany w strukturach aktywnych zawodowo Autorka zaprezentowała dzięki wykorzystaniu metody taksonomii struktur, analizy uzupełniła prognozą krótkookresową ich zmian na podstawie modeli liniowych. Ogólnym wnioskiem wynikającym z badań nad aktywnością kobiet i mężczyzn w Hiszpanii jest ten dotyczący pogłębiania się trendu zmniejszającego różnicę w aktywności

zawodowej obu płci również w najbliższej przyszłości. Zwieńczeniem analiz i rozważań w tym rozdziale są dwa wnioski : pierwszy, że zmiany zachodzące w skali globalnej silnie oddziałują na rynek pracy w Hiszpanii czego dobitnym przykładem jest kryzys ekonomiczny i .wybuch pandemii COVID-19, drugi dotyczy lepszego radzenia sobie na rynku pracy przez kobiety niż mężczyzn , co nie zmienia faktu, że kobiety w wieku do 25 lat i powyżej 50 lat są w większym stopniu narażone na utratę pracy i problemy z zatrudnieniem niż pozostali uczestnicy rynku pracy, będące wyrazem weryfikacji przyjętych hipotez badawczych.

Uwagi i sugestie

Problem bezrobocia w grupach wieku do 25 lat i powyżej 50 lat jest problemem występującym w mniejszym lub większym stopniu we wszystkich krajach to samo dotyczy gorszej sytuacji kobiet na rynkach pracy mimo działań podejmowanych w jego rozwiązywaniu różnice tkwią w uwarunkowaniach. W przypadku Hiszpanii są to m.in. struktura gospodarki z dużym udziałem sektora usług turystycznych . O ile te drugie Autorka akcentowała co prawda bez ukazania struktury zatrudnienia w hiszpańskiej gospodarce potwierdzającej chociażby dużą sezonowość zatrudnienia i duży udział kobiet w tym sektorze, to mocniejsze wskazanie na regionalizm, który silnie różnicuje sytuację ekonomiczną i rynków pracy poszczególnych i przeprowadzona na jego tle analiza przestrzenna regionów podniosłoby znacznie walor pracy .Wśród uwag szczegółowych/technicznych trzeba zwrócić uwagę na : niezgodność komentarza na s. 109 z wykresem 4. oraz brak właściwych opisów tabel i wykresów dotyczy to źródeł i tytułów tabel(np.tabela11).

Konkluzje

Uwagi zawarte w ocenie poszczególnych rozdziałów jak i uwagi końcowe i sugestie mają charakter dyskusyjny a subiektywne spojrzenie Autorki na poszczególne kwestie może stanowić zarówno wstęp do dyskusji, jak i

kontynuacji badań, które z uwagi na wątek wielu podobieństw pomiędzy Hiszpanią i Polską jest ciekawy, a z powodu nasilających się tendencji separatystycznych w krajach Unii Europejskiej niezwykle ważny.

Biorąc zatem pod uwagę zawarte w niniejszej recenzji oceny i sądy wartościujące poszczególne składowe pracy oraz całość w aspekcie rozprawy doktorskiej w dziedzinie nauk ekonomicznych stwierdzam, że dysertacja pt. *Niepełne wykorzystanie zasobów pracy Hiszpanii w dobie globalizacji* mgr Pauliny Kopyto, spełnia warunki Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, Dz.U.nr 65, poz. 595 z późniejszymi zmianami w związku z art. 179, ust.1 i ust.2 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. poz. 1669 z późn. zm. W konkluzji wnoszę o dopuszczenie pracy do obrony.

